

รูปแบบการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร ระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรี

A Model for Enhancing Food Security and Safety at the Household and Community Level in Lopburi Province

กาสิก เตชะขันทมา¹, จุฑาพร พันธุ์วัฒนา², และ กัญญาวิ อ่อนสลุง³
Kasak Tekhanmag¹, Juthaporn Panwattana², and Kanyawee Oansalung³

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

¹Faculty of Humanity and Social Science, Thepsatri University

^{2, 3}หน่วยจัดการจังหวัดระดับที่มีจุดเน้นสำคัญ (สสส) จังหวัดลพบุรี

^{2, 3}The provincial level management unit with a key focus (ThaiHealth Promotion Foundation) of Lopburi Province

Email: tkasak@hotmail.com

Received November 1, 2022; **Revised** November 29, 2022; **Accepted** December 25, 2022

Abstract

The objective of this research is to study the model of enhancing food security and safety (safe vegetables) at the household and community level in Lopburi province. Qualitative research was used. The samples were 12 Food Safety (Safe Vegetables) Projects that promote and support by the provincial level management unit with a key focus (ThaiHealth Promotion Foundation) of Lopburi province. Data were collected using group discussions from 63 key stakeholders, and study the community context, community survey, non-participant observation, and documentary study. Data were analyzed using content analysis by non-theoretical typological analysis. The main results were: model of enhancing food security and safety (safe vegetables) household and community level in Lopburi province is as follows: 1) The key factors that contribute to success is the presence of working mechanisms, information, agreements, network partners, adding knowledge and developing skills, participatory learning through actions to learning resource for expanding. 2) Important activities include the development of “Safe Vegetable Learning Center” towards “sustainable food security in the community”, creating “space” and “opportunity” to create participatory learning through actions, visit the tracking area, outcome evaluation and summary of

the lesson. And 3) Important tools include dialogue, before action review, after action review, using the resulting ladder, action research evaluation, empowered evaluation, and public relations media.

Keywords: Food security; Food safety; Safe vegetables; Household community

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร (ผักปลอดภัย) ระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรี ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาจากโครงการอาหารปลอดภัย (ผักปลอดภัย) ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินการโดยหน่วยจัดการจังหวัดระดับที่มีจุดเน้นสำคัญ (สสส) จังหวัดลพบุรี จำนวน 12 พื้นที่ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสนทนากลุ่มจากตัวแทนของผู้มีส่วนสำคัญ รวม 63 คน และใช้การศึกษาริบทและการสำรวจชุมชน การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และศึกษาเอกสารประกอบด้วย ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูลและด้านวิธีการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาโดยการจำแนกชนิดข้อมูลแบบไม่มีทฤษฎี ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร (ผักปลอดภัย) ระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรี เป็นดังนี้ 1) ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความสำเร็จ คือ การมีกลไกการทำงาน ข้อมูล ข้อตกลง ภาวศรัทธา การเติมความรู้และพัฒนาทักษะ การสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงจนสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการขยายผล 2) กิจกรรมสำคัญ ได้แก่ การพัฒนาสู่ “ความมั่นคงทางด้านอาหารในชุมชนอย่างยั่งยืน” โดยการสร้าง “พื้นที่” และ “โอกาส” ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริงลงพื้นที่ติดตาม การประเมินเชิงผลลัพธ์ และการสรุปบทเรียน และ 3) เครื่องมือสำคัญ ได้แก่ สุนทริยสนทนา การเตรียมก่อนการปฏิบัติงาน การทบทวนหลังการปฏิบัติงาน การใช้บันไดผลลัพธ์ การประเมินเชิงผลลัพธ์ การประเมินแบบเสริมพลัง และการใช้สื่อประชาสัมพันธ์

คำสำคัญ: ความมั่นคงด้านอาหาร; ความปลอดภัยด้านอาหาร; ผักปลอดภัย; ครัวเรือนและชุมชน

บทนำ

ความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) เป็นปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่หลายประเทศทั่วโลกกำลังเผชิญและร่วมกันผลักดันมาตรการต่าง ๆ เพื่อรับมือกับความท้าทายที่เกิดขึ้นเพื่อความอยู่รอดของประชากรในประเทศและประชากรโลก ในประเทศกำลังพัฒนาปัญหาความมั่นคงทางอาหารกำลังทวีความรุนแรงมากขึ้นอันเป็นผลจากสภาวะแวดล้อมระหว่างประเทศที่เกิดวิกฤติด้านพลังงาน สภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม รวมถึงความสำคัญของภาคการเกษตรและการผลิตพืชอาหารลดลงทำให้ราคาพืชอาหารสูงขึ้น (Prasertsak, 2015)

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในผู้ส่งออกผลผลิตส่วนเกินทางการเกษตรออกสู่ตลาดการค้าอาหารของโลก แต่สถานการณ์อาหารราคาแพงนำมาซึ่งความไม่มั่นคงทางอาหาร (สภาวะที่ประชาชนทั่วไปไม่สามารถเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัยและมีคุณค่าทางโภชนาการทั้งในทางกายภาพและเศรษฐกิจที่ตอบสนองความต้องการ และการความพึงพอใจเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดี) เป็นหนึ่งในปัญหาที่หลายประเทศทั่วโลกกำลังเผชิญอยู่ ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากราคาน้ำมันในตลาดโลกและปัจจัยการผลิตที่ราคาสินค้านำเข้าปรับขึ้น ส่งผลให้สินค้าในประเทศหลาย

อย่าง รวมถึงการปรับราคาอาหารขึ้นตาม แต่ด้วยประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม เป็นแหล่งผลิตอาหาร ทำให้ไม่ต้องเผชิญภาวะขาดแคลน และมีอาหารเพียงพอ แต่อาจแพงขึ้นบ้างตามกลไกตลาดและอีกแง่หนึ่งจากวิกฤตอาหารโลกที่เกิดขึ้นกลับทำให้ประเทศไทยได้ประโยชน์จากการส่งออกสินค้าเกษตรที่เพิ่มขึ้นด้วย” และถือว่าการส่งออกที่มากขึ้นของประเทศไทยมีส่วนช่วยผ่อนคลายวิกฤตอาหารโลกลงได้บ้าง และยังเป็นส่วนช่วยต่อยุ่เป้าหมายสู่ความเป็นครัวของโลกได้เป็นอย่างดี (Mahidol University, 2022)

จังหวัดลพบุรี เป็นแหล่งผลิตอาหารของภาคกลางและประเทศ และได้ให้ความสำคัญกับการเป็นแหล่งผลิตอาหารปลอดภัยมาโดยตลอด ดังแผนพัฒนาจังหวัดลพบุรี (พ.ศ. 2561-2565) ที่กำหนดไว้ว่า “แหล่งผลิตอาหารปลอดภัย ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สู่เมืองแห่งความสุข” และต่อเนื่องในแผนพัฒนาจังหวัดลพบุรี (พ.ศ. 2566-2570) ที่กำหนดไว้ว่า “ลพบุรีเมืองน่าอยู่ ด้วยสิ่งแวดล้อมดี มีอาหารปลอดภัย และท่องเที่ยววิถีใหม่” และได้กำหนดแผนงานและโครงการเพื่อนำสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง แต่ในขณะเดียวกันมีการขยายตัวด้านเกษตรกรรมมีการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงในปริมาณมาก จึงเกิดการตกค้างและสะสมของสารเคมี ส่งผลถึงผู้บริโภค โดยมีพื้นที่ปลูกผักทั้งหมด 12,349 ไร่ เป็นผักปลอดภัยเพียง 4,348 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 35.20 เท่านั้น (Lopburi Provincial Office, 2022)

ในปี พ.ศ. 2563-2565 หน่วยจัดการจังหวัดระดับที่มีจุดเน้นสำคัญ (สสส) จังหวัดลพบุรี ได้สร้าง “พื้นที่” และ “โอกาส” ให้ภาคีภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ภาควิชาการ และชุมชนได้เรียนรู้การขับเคลื่อนการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร (ผักปลอดภัย) ในระดับครัวเรือนและชุมชน ผลงานจากทั้ง 12 โครงการ/พื้นที่ได้ก่อให้เกิดการ “เพิ่มขึ้น” อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน กล่าวคือ สมาชิกที่ปลูกผักเพื่อบริโภคในครัวเรือนเพิ่มขึ้น (จากเดิม 178 ครัวเรือน เป็น 440 ครัวเรือน เพิ่มขึ้นร้อยละ 147.19) พื้นที่ปลูกผักปลอดภัยเพิ่มขึ้น (จากเดิม 112 ไร่ เป็น 249 ไร่ เพิ่มขึ้นร้อยละ 122.32) ชนิดผักที่ปลูกเพิ่มขึ้น (จากเดิม 150 ชนิด เป็น 207 ชนิด เพิ่มขึ้นร้อยละ 38.00: นอกจากผักพื้นบ้านและผักตลาดแล้ว ในปีนี้ยังมีการปลูกสมุนไพรเพิ่มขึ้น) สมาชิกที่ปลูกและขายผักเพิ่มขึ้น (จากเดิม 66 ครัวเรือน เป็น 125 ครัวเรือน เพิ่มขึ้นร้อยละ 89.39) การเข้าสู่กระบวนการรับรองมาตรฐานกลุ่ม 386 ครัวเรือน (ผ่านการรับรองมาตรฐานกลุ่ม (PGS) 197 ครัวเรือน) เข้าสู่กระบวนการรับรองมาตรฐานสากล (Organic Thailand) 147 ครัวเรือน (ผ่านการรับรองมาตรฐานสากล (Organic Thailand) 20 ครัวเรือน) มีแหล่งเรียนรู้พร้อมขยายผลรวม 11 แหล่งเรียนรู้ และในปี 2566 จะมีพื้นที่ที่พร้อมพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อขยายผล 31 แหล่งเรียนรู้ เป็นต้น (The provincial level management unit with a key focus (ThaiHealth Promotion Foundation) of Lopburi province, 2022)

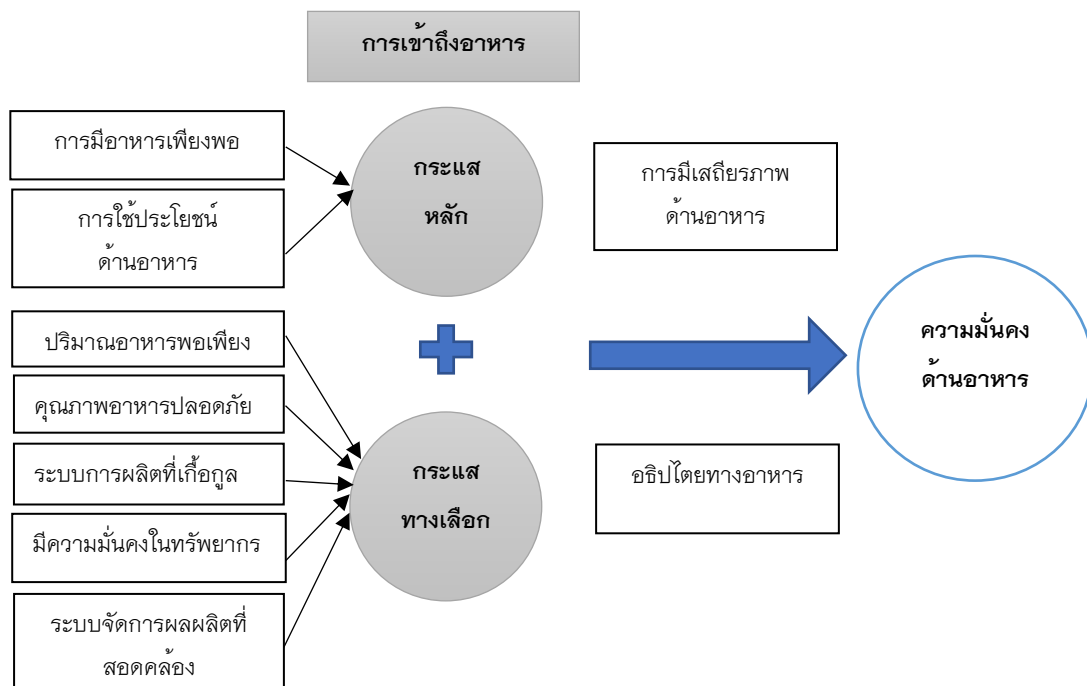
จึงสมควรจะต้องจัดให้มีการถอดบทเรียนและจัดการความรู้ในเรื่องการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร(ผักปลอดภัย) ระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรีขึ้น เพื่อก่อให้เกิดความรู้ที่เป็นนวัตกรรม (Innovation) ที่ภาคีภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ภาควิชาการ และชุมชนในจังหวัดลพบุรีได้พัฒนาขึ้นเพื่อประโยชน์ในการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหารระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรี ทั้งที่เป็นความรู้ (Knowledge) เครื่องมือ (Equipment) วิธีการ (Method) รวมทั้งปฏิบัติการที่ดี (Best Practices) และอื่น ๆ ขึ้นอย่างเป็นระบบให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อเป็นข้อมูลในการที่จะจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์เผยแพร่ที่ภาคีภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ภาควิชาการ และชุมชนอื่น ๆ ทั้งในและนอกจังหวัดลพบุรีสามารถนำไปศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหารระดับครัวเรือนและชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหารระดับครัวเรือนและชุมชนแบบมีส่วนร่วมจากครัวเรือน ชุมชน และทุกภาคส่วนอย่างจริงจังและอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษารูปแบบการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร (ผักปลอดภัย) ระดับครัวเรือน และชุมชนในจังหวัดลพบุรี

ทบทวนวรรณกรรม

Khuesai et al. (2019) ได้เสนอนิยาม **ความมั่นคงด้านอาหาร** (Food Security) ตามความหมายที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ว่าหมายถึง สภาวะที่คนทุกคนและทุกขณะเวลา มีความสามารถ ทั้งทางกายภาพและทางเศรษฐกิจที่สามารถเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการ เพื่อตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจด้านอาหารเพื่อให้เกิดชีวิตที่มีพลังและมีสุขภาพ และตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ. 2551 ว่าหมายถึง การเข้าถึงอาหารที่มีอย่างเพียงพอสำหรับการบริโภคของประชาชนในประเทศ อาหารมีความปลอดภัยและมีคุณค่าทางโภชนาการเหมาะสมตามความต้องการตามวัย เพื่อการมีสุขภาพที่ดี รวมทั้งการมีระบบการผลิตที่เกื้อหนุน รักษาความสมดุลของระบบนิเวศวิทยา และความคงอยู่ของฐานทรัพยากรอาหารทางธรรมชาติของประเทศ ทั้งในภาวะปกติหรือเกิดภัยพิบัติสาธารณภัยหรือการก่อการร้ายอันเกี่ยวเนื่องจากอาหาร ทั้งนี้ ความหมายของความมั่นคงทางอาหารได้มีพัฒนาการมาต่อเนื่องจึงได้ใช้แนวทางทั้งสองกระแสคือกระแสหลัก (ตามกรอบของ FAO) และกระแสทางเลือกที่นักวิชาการประชาสังคม ได้ศึกษาสรุปมาเป็นลำดับเป็นแนวทางในการดำเนินงานดังนี้

ภาพที่ 1 ความมั่นคงด้านอาหาร
ที่มา: Khuesai et al. (2019)

ความปลอดภัยด้านอาหาร ตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ. 2551 ได้กำหนดไว้ว่า “ความปลอดภัยด้านอาหาร” หมายความว่า การจัดการให้อาหาร และสินค้าเกษตรที่นำมาเป็นอาหารบริโภคสำหรับมนุษย์มีความปลอดภัย โดยไม่มีลักษณะเป็นอาหารไม่บริสุทธิ์ตามกฎหมายว่าด้วยอาหาร และตามกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งอาหารที่มีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้ด้วย 1) อาหารที่มีจุลินทรีย์ก่อโรคหรือสิ่งที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพเจือปนอยู่ 2) อาหารที่มีสารหรือ วัตถุเคมีเจือปนอยู่ตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องในปริมาณที่อาจเป็นเหตุให้เกิดอันตรายหรือสามารถสะสมในร่างกายที่ก่อให้เกิดโรค หรือผลกระทบต่อสุขภาพ 3) อาหารที่ได้ผลิต ประคบ บรรจุ ขนส่ง หรือมีการเก็บรักษาไว้โดยไม่ถูกสุขลักษณะ 4) อาหารที่ผลิตจากสัตว์หรือผลผลิตจากสัตว์ที่เป็นโรคอันอาจติดต่อถึงคนได้ 5) อาหารที่ผลิต ประคบ บรรจุ จากสัตว์และพืช หรือผลผลิตจากสัตว์ และพืชที่มีสารเคมีอันตราย เกสซ์ เคมีภัณฑ์หรือยาปฏิชีวนะตกค้างในปริมาณที่อาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพ 6) อาหารที่มีภาชนะบรรจุประกอบด้วยวัตถุที่อาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพ

ผักปลอดภัย หมายถึง ผักที่มีระบบการผลิตที่มีการใช้สารเคมีในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชรวมทั้งใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อการเจริญเติบโต โดยผลผลิตที่ได้ไม่มีพิษตกค้างอยู่หรือมีสารพิษตกค้างอยู่แต่จะต้องไม่เกินระดับมาตรฐานที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนดไว้ในประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง อาหารที่มีสารพิษตกค้าง ที่มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2554

จากการทบทวนวรรณกรรมสรุปได้ว่า ความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร (ผักปลอดภัย) หมายถึง สภาวะที่สมาชิกในครัวเรือนและชุมชน มีความสามารถ ทั้งทางกายภาพและทางเศรษฐกิจที่สามารถเข้าถึงผักที่มีระบบการผลิตที่มีการใช้สารเคมีในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชรวมทั้งใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อการเจริญเติบโต โดยผลผลิตที่ได้ไม่มีพิษตกค้างอยู่หรือมีสารพิษตกค้างอยู่แต่จะต้องไม่เกินระดับมาตรฐานที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนดไว้ ที่เพียงพอ ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาและนำความรู้ที่ได้มาจัดการเพื่อพัฒนาเป็นรูปแบบการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร (ผักปลอดภัย) ระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรี โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การเลือกพื้นที่และประชากรกลุ่มเป้าหมายที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา

1.1 การเลือกตัวอย่าง (Sampling) มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยอย่างยิ่งเพราะเป็นการเลือกตัวแทนของประชากรในการนำไปใช้อ้างอิงถึงกลุ่มและ/หรือหน่วยในการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) ของงานวิจัยนั้น ๆ ในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) การเลือกตัวอย่างต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ หรือเป็นไปตามเงื่อนไขของการวิจัย นั่นคือ ตัวอย่าง (Sample) ของการวิจัยเชิงคุณภาพต้องมีลักษณะหรือคุณสมบัติที่เฉพาะเจาะจงสอดคล้องกับคำถามการวิจัย (Creswell, 2012) โดยการใช้การเลือกตัวอย่างแบบสุดโต่งหรือกรณีเบี่ยงเบน (Extreme or Deviant Case Sampling) ซึ่งเป็นการเลือกตัวอย่างจากสิ่งที่แตกต่างจากลักษณะทั่วไปอย่างเห็นได้ชัด แต่เป็นตัวอย่างที่สามารถให้ข้อมูลได้ตรงตามปัญหาการวิจัยมากที่สุด (Ritchie et al., 2013) โดยอ้างอิงจากรายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการพัฒนาและสนับสนุนการขับเคลื่อนการสร้างเสริมสุขภาพภายใต้ยุทธศาสตร์จังหวัด “ลพบุรีเมืองแห่งความสุข” ของหน่วยจัดการจังหวัดระดับที่มีจุดเน้นสำคัญ (สสส) จังหวัดลพบุรี ซึ่งได้สรุปผลงานโครงการอาหารปลอดภัย (ผักปลอดภัย) ที่เป็นแบบอย่างการเรียนรู้ได้ในระดับหนึ่ง (Best Practice) จำนวน 12 โครงการ/พื้นที่ ใน 5 อำเภอ ดังนี้

1.1.1 พื้นที่/ชุมชนเรียนรู้ “การผลิตและบริโภคอาหารผักปลอดภัย” 6 พื้นที่ คือ 1) โครงการผักปลอดภัย กลุ่มถนนใหญ่ ปาก ทาน ชาย ทางไกลโรค ต.ถนนใหญ่ อ.เมืองลพบุรี 2) โครงการกลุ่มประดู่สามส่งเสริมการปลูกและบริโภคผักปลอดภัยเพื่อสร้างเสริมสุขภาพชุมชน ต.นิยมชัย อ.สระโบสถ์ 3) โครงการปลูกและบริโภคผักปลอดภัยภายในเป็นสุข ต.บางคู้ อ.ท่าเรือ 4) โครงการอาหารปลอดภัย เกษตรทฤษฎีใหม่สู่ความพอเพียงบ้านห้วยบง ต.พัฒนานิคม อ.พัฒนานิคม 5) โครงการสร้างความรู้และผลิตผักปลอดภัย กลุ่มเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ต.หนองบัว อ.พัฒนานิคม และ 6) โครงการกลุ่มหนองผักแว่นร่วมใจปลูกผักปลอดภัยเพื่อชุมชน ต.หนองผักแว่น อ.ท่าหลวง

1.1.2 พื้นที่/ชุมชนต้นแบบ “การผลิตและบริโภคอาหารผักปลอดภัย” 3 พื้นที่ คือ 1) โครงการส่งเสริมการปลูกผักอินทรีย์เพื่อการบริโภคในครัวเรือนและเพื่อการจำหน่ายกลุ่มท่าเตียนน้อย ต.นิคมสร้างตนเอง อ.เมือง 2) โครงการชุมชนเพาะรักปลูกผักปลอดภัยสุขภาพสุขใจในวิถีพอเพียงกลุ่มเขาหมูนั่น ต.นิยมชัย อ.สระโบสถ์ และ 3) โครงการชุมชนบ้านท่าหลวงร่วมใจปลูกผักพื้นบ้านท้องถิ่นสร้างเสริมการบริโภคผักปลอดภัยกลุ่มท่าหลวง ต.ท่าหลวง อ.ท่าหลวง

1.1.3 พื้นที่/ชุมชนแหล่งเรียนรู้ “สู่การขยายผลการผลิตและบริโภคอาหารผักปลอดภัย (ผักอินทรีย์)” 3 พื้นที่ คือ 1) โครงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ผักพื้นบ้านวิถีธรรมชาติกลุ่มโคกสูง ต.โคกสูง อ.พัฒนานิคม 2) โครงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ “คนหัวใจอินทรีย์” กลุ่มน้ำซับ ต.พัฒนานิคม อ.พัฒนานิคม และ 3) โครงการปันรู้ (knowledge sharing organic veggie ecosystem) ต.หนองบัว อ.พัฒนานิคม

1.2 ประชากรกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ตัวแทนของผู้มีส่วนสำคัญและเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหารของชุมชนในจังหวัดลพบุรีที่เป็นพื้นที่ที่ได้รับเลือกให้เป็นตัวอย่างในการวิจัยนี้ โดยสามารถให้ข้อมูลได้ตรงตามปัญหาการวิจัยมากที่สุดที่ได้มาอย่างเฉพาะเจาะจงตามวัตถุประสงค์การวิจัย จำนวนพื้นที่ละ 5-6 คน ซึ่งเป็นขนาดของกลุ่มที่สามารถอภิปรายตอบโต้กันได้ดีที่สุด เป็นขนาดของกลุ่มที่ช่วยทำให้การสนทนามีลักษณะเปิดกว้างเหมาะสมในการจัดประเด็นซักถาม โดยประกอบด้วย ผู้บริหารโครงการ (ประธาน/กรรมการบริหาร) 3-4 คน และสมาชิก (1-2 คน) รวมทั้งสิ้น 63 คน

2. วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษานี้ใช้การสนทนากลุ่มเป็นวิธีการหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งเป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้รับความนิยม เพราะเน้นการสนทนา ถกเถียง อภิปรายของบุคคลที่มีความรู้หรือมีประสบการณ์ในประเด็นเดียวกัน ทำให้ได้ข้อมูลลึกซึ้งและเชื่อถือได้ (Urwongse, 2019) โดยดำเนินการภายใต้บรรยากาศที่มีความเป็นกันเอง มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ทำให้การสนทนาของกลุ่มเป็นไปอย่างมีชีวิตชีวาไม่ตึงเครียด สมาชิกกลุ่มกล้าที่จะพูดคุยและเสนอความคิดเห็นที่แตกต่างโต้แย้งกันอย่างอิสระ จึงได้คำตอบที่เป็นความคิดเห็นที่แท้จริงตามความรู้สึกและประสบการณ์ของผู้ร่วมสนทนากลุ่ม ทั้งนี้ได้ใช้การศึกษาริบทของชุมชน การสำรวจชุมชน การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และศึกษาเอกสารประกอบด้วย

ผู้ศึกษาเป็นผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มเอง โดยใช้แนวคำถามที่จัดเตรียมไว้ให้ครอบคลุมประเด็นการศึกษาในเบื้องต้น โดยได้กำหนดคำถามไว้ในประเด็นหลักอย่างกว้างๆ และเพิ่มเติมประเด็นอื่นได้ในระหว่าง การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเน้นให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายเหมาะกับผู้ตอบ ไม่มีการชี้นำคำตอบไปในทางใดทางหนึ่ง และหลีกเลี่ยงข้อคำถามที่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกอึดอัดใจ โดยมีขั้นตอนการสร้างตามที Srisuk (2013) เสนอไว้ คือ 1) ศึกษาวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดในการวิจัยอย่างละเอียด 2) กำหนดประเด็นที่ต้องการเก็บรวบรวมข้อมูลให้ตรงตามวัตถุประสงค์ 3) รวบรวมรายการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ต้องการตามประเด็นที่กำหนดไว้ 4) พิจารณาแต่ละรายการ

เก็บรวบรวมข้อมูลให้มีความชัดเจนทางภาษาเข้าใจง่ายเหมาะสมกับผู้ให้ข้อมูล 5) พิจารณารายการเก็บรวบรวมข้อมูลให้ครอบคลุมประเด็นที่ต้องการศึกษา และ 6) จัดทำแบบการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วนำไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมายและดำเนินการปรับปรุงแก้ไขจนได้แบบรายการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ตรงตามวัตถุประสงค์ เมื่อดำเนินการสนทนากลุ่มไปแล้วก็จะได้พัฒนาคำถามเพิ่มขึ้น รวมทั้งคำถามที่เป็นลักษณะตะล่อมกลุ่มอมกอลา (probe question) ซึ่งทำให้เข้าใจประเด็นและได้ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มได้มากและลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในขณะที่เก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้จัดผู้จัดบันทึกคำสนทนา (Note Taker) เพื่อทำหน้าที่จดทุกคำพูดและจดอาทิปกริยาท่าทางของผู้ร่วมสนทนา รวมทั้งเขียนผังการนั่งของสมาชิกในการสนทนากลุ่มด้วย

3. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูล

หลังจากที่ได้เก็บข้อมูลเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนสำคัญในการทำวิจัยคือ การตรวจสอบข้อมูลก่อนการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งการตรวจสอบข้อมูลที่ใช้กันมากในการวิจัยเชิงคุณภาพ คือการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) และด้านวิธีการเก็บข้อมูล (Method Triangulation) ตามที่ Chanwanit (2010) ได้เสนอไว้คือ การตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้นั้นถูกต้องหรือไม่ โดยตรวจสอบแหล่งที่มา 3 แหล่ง ได้แก่ เวลาที่ต่างกัน ข้อมูลต่างสถานที่ และถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ และจากการเก็บข้อมูลหลายวิธีการ คือ การศึกษาบริบทของชุมชน การสำรวจชุมชน การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และศึกษาเอกสาร

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลบางส่วนพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล แล้วเอาผลสรุปเบื้องต้นจากข้อมูลมาใช้ในการออกแบบและตั้งคำถามเพิ่มเติม เพื่อใช้ตอบคำถามงานวิจัยให้สมบูรณ์มากขึ้น การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นกระบวนการทำงานที่ต่อเนื่อง ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อนักวิจัยเริ่มต้นเก็บข้อมูลจนถึงเมื่อสิ้นสุดการเก็บข้อมูล โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) แบบไม่ใช้ทฤษฎี โดยการจำแนกข้อมูลที่จะวิเคราะห์ตามความเหมาะสมกับข้อมูล โดยใช้ประสบการณ์ของผู้วิจัยที่จำแนกข้อมูลเป็นชนิดต่างๆ ตามกรอบการวิจัย แล้วพิจารณาความสม่ำเสมอของการเกิดของข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการอธิบายสาเหตุของปรากฏการณ์ โดยประยุกต์จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ แบ่งเป็น 5 ขั้นตอนใหญ่ ตามข้อเสนอของ Buason (2015) ได้แก่ 1) การจัดระเบียบข้อมูล 2) การทำดัชนีหรือกำหนดรหัสข้อมูล 3) การกำจัดข้อมูลหรือสร้างข้อสรุปชั่วคราว 4) การสร้างบทสรุป และ 5) การพิสูจน์ความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ จากนั้นนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในทุกประเด็นที่ต้องการศึกษาให้สอดคล้องและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 คือ การนำเสนอในรูปแบบของการบรรยายด้วยถ้อยคำ (Narrative/Extended Text) ซึ่งเป็นส่วนของการนำเสนอหลัก ร่วมกับการนำเสนอด้วยแผนภาพ (Visual Display) ซึ่งเป็นส่วนช่วยเสริมให้การนำเสนอมีความคมชัดและน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า การเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร (ผักปลอดภัย) ระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรีในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 12 พื้นที่นี้มีสาระสำคัญโดยสรุป ดังนี้

1. กว่าจะเป็น...แหล่งเรียนรู้สู่การขยายผล

1.1 วิธีคิดของพื้นที่

ก่อนจะรวมกลุ่มกันดำเนินโครงการพัฒนาผักปลอดภัยในพื้นที่นั้น ได้มีบางครัวเรือนปลูกผักเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน และมีบางครัวเรือนที่ปลูกผักเพื่อจำหน่ายในชุมชนอยู่บ้างแล้ว ในขณะที่ก็มีบางครัวเรือนที่สนใจที่จะปลูกผักแต่ยังไม่มีความรู้ในบางเรื่อง แต่ทุกครัวเรือนมีแนวความคิดเดียวกันหรือไปในทำนองเดียวกันว่าอยากจะ “ปลูกผักปลอดภัยไว้กินเอง เพื่อดูแลสุขภาพของคนในบ้าน” และก็มีบางครัวเรือนที่สนใจที่จะปลูกผักเพื่อเป็นอาชีพหรือสร้างรายได้เสริมเศรษฐกิจของครัวเรือน เมื่อมีผู้นำที่สนใจได้เสนอความคิดและสร้างโอกาสในการดูแลสุขภาพและสร้างรายได้ (หรือลดรายจ่าย) จึงได้เกิดการรวมกลุ่มของคนที่มีแนวความคิดเดียวกัน (โดยการหนุนเสริมของหน่วยจัดการจังหวัดระดับที่มีจุดเน้นสำคัญ จังหวัดลพบุรีที่ได้รับการหนุนเสริมจาก สสส และภาคียุทธศาสตร์ต่าง ๆ) แล้วพัฒนาเป็นกลุ่มปลูกผักปลอดภัยขึ้นทั้ง 12 พื้นที่ มีการพัฒนาวิธีคิด เพิ่มเติม/ขยายความรู้ และทักษะ เกี่ยวกับ “ผักปลอดภัย” การปลูก การดูแล การขอรับรองมาตรฐาน เป็นต้น เมื่อมีการเกิดกลุ่มผักปลอดภัยในแต่ละพื้นที่ ส่งผลให้เป็นจุดเริ่มต้นของการเสริมสร้าง “ความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร(ผัก)ในระดับครัวเรือนและชุมชน” เป็นการเพิ่ม “โอกาส” ให้แก่ครัวเรือนและชุมชนที่จะสามารถอยู่รอดได้ด้วยการมีแหล่งอาหาร (ผักปลอดภัย) ภายในชุมชนเอง หากครัวเรือนใดปลูกผักไว้มากกว่าที่จะใช้บริโภคในครัวเรือนก็นำผักไปขายที่ตลาดในชุมชนหรือรวมกลุ่มกันไปขายผักก่อให้เกิด “เศรษฐกิจครัวเรือน” ทำให้ครัวเรือนและชุมชนสามารถพึ่งตนเอง และพร้อมรับมือกับได้ในทุกสภาวะ/ทุกวิกฤติที่จะเกิดขึ้น [ซึ่งปรากฏเป็นจริงได้อย่างชัดเจนเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ COVID-19]

1.2 กลไกการทำงาน (คณะทำงาน ข้อมูล ข้อตกลง)

1.2.1 ในแต่ละพื้นที่ ประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก คือ “คณะกรรมการ” และ “สมาชิก” โดยคณะกรรมการกลุ่มได้รับการเลือกสรรจากคนที่มีใจ มีเวลา มีประสบการณ์ในการบริหารจัดการกลุ่ม การรวมกลุ่ม และการประสานงานได้ โดยการเริ่มต้น/รวมตัวของคณะกรรมการได้มีการชักชวนสมาชิกที่รู้จักคุ้นเคย มีความสัมพันธ์ในชุมชนอยู่ก่อนที่จะมีโครงการ ได้ชักชวนเข้าร่วมกิจกรรมโดยพิจารณาจากคนที่มีความรู้ คือมีการปลูกผักและ/หรือสนใจการปลูกผักปลอดภัยเป็นทุนเดิมอยู่ สามารถจำแนกสมาชิกที่เข้าร่วม ได้ 3 กลุ่ม คือ 1) “ตัวจริง” เป็นกลุ่มระดับแกนนำที่ทำการเกษตรปลอดภัยอยู่แล้ว จะเป็นคณะกรรมการและเป็นตัวอย่างที่สามารถเหี่ยวนำสมาชิกรายอื่นได้ 2) “แนวร่วม” เป็นกลุ่มที่แกนนำรู้จักคุ้นเคยและรู้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดและความสนใจในแนวทางการปลูกผักปลอดภัยเพื่อบริโภค หรือปลูกผักเพื่อจำหน่ายอยู่บ้าง ส่วนใหญ่คนกลุ่มนี้จะพอมีใจ มีความรู้และทักษะอยู่แล้วในระดับหนึ่ง และมีความสนใจเข้าร่วมกิจกรรม และ 3) “กลุ่มสนใจ” เป็นกลุ่มประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจในการทำการเกษตรปลอดภัย เป็นกลุ่มที่ให้ความสนใจกับการรักษาสุขภาพของตนเองและสมาชิกในครอบครัว และปลูกผักไว้บริโภคในบริเวณบ้านที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรม

1.2.2 ข้อมูล หน่วยจัดการจังหวัดระดับที่มีจุดเน้นสำคัญ (สสส) จังหวัดลพบุรีได้ร่วมกับคณะกรรมการในแต่ละพื้นที่ในการออกแบบการเก็บข้อมูล โดยคณะกรรมการและสมาชิกทุกครัวเรือนเป็นผู้เก็บข้อมูลในครัวเรือนของตน โดยการติดตามกำกับจากพี่เลี้ยงที่ลงไปพูดคุยและมีการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ นำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์และประมวลผล และทำเป็นฐานข้อมูลของสมาชิกโครงการ เพื่อใช้แบ่งกลุ่มสมาชิกให้เหมาะสมกับการพัฒนาต่อไป ใช้ติดตามความก้าวหน้าของสมาชิก วางแผนการผลิตผักของกลุ่ม และใช้ข้อมูลในการประกอบการทำแผนยุทธศาสตร์ของกลุ่มต่อไป

1.2.3 ข้อตกลง ได้จัดทำข้อตกลงเป็น 2 ส่วนหลัก ๆ คือ ข้อตกลงร่วมของคณะกรรมการที่ทำงานร่วมกัน และข้อตกลงระหว่างคณะกรรมการกับสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ วิธีการทำความเข้าใจเป้าหมายร่วมกัน ใช้ “เวทีเตรียมความพร้อมคณะกรรมการ” ให้เห็นภาพรวมของโครงการ ต้องเห็นผลลัพธ์ ตัวชี้วัด และเห็นกิจกรรมทั้งหมด เมื่อทุกคนเข้าใจภาพรวมโครงการ จะต้องมาร่วมกันออกแบบการทำงาน โดยจะแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานตามความถนัดและความสามารถ และมีข้อตกลงร่วมในการทำงานร่วมกัน เงื่อนไขสำคัญ คือ เป็นโครงสร้างที่เน้นเรื่องการนำรวม การรับฟังและยอมรับความคิดเห็นต่าง และพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ เพื่อที่จะให้ทุกคนสามารถช่วยกันทำงานได้ และได้ผลของการทำงานที่มีประสิทธิภาพ

1.3 ภาติเครือข่าย ได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของการมีส่วนร่วมอย่างสำคัญของภาติเครือข่ายต่าง ๆ โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) ภาติปฏิบัติการ: เป็นภาติ/เครือข่ายที่มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ ในด้านเติมความรู้ และการสนับสนุนบุคลากรเข้าร่วมดำเนินงาน หรือสนับสนุนอุปกรณ์ในการดำเนินงาน เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอ/ตำบล สำนักงาน กศน.อำเภอ/ตำบล สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ/ตำบล สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ/รพ.สต./โรงพยาบาลอำเภอในพื้นที่ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต./ทต.) เป็นต้น และ 2) ภาติยุทธศาสตร์: เป็นภาติที่มีส่วนในการสนับสนุนทางด้านนโยบาย โดยเน้นส่งเสริมและสนับสนุนการขับเคลื่อนการดำเนินงาน “แหล่งผลิตอาหารปลอดภัย” สู่ยุทธศาสตร์จังหวัดลพบุรี “ลพบุรีเมืองแห่งความสุข” รวมทั้งการร่วมเรียนรู้แล้วนำทเรียนไปบรรจุไว้ในแผนงาน/โครงการของหน่วยงาน/องค์กรต่อไป ได้แก่ สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด สำนักงานพาณิชย์จังหวัด คณะกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับอำเภอ (พชอ.) และสมัชชาสุขภาพจังหวัดลพบุรี

1.4 การเติมความรู้และพัฒนาทักษะ เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง ตั้งแต่การเรียนรู้และลงมือปลูก ดูแล แปรรูป การบริโภค การรับรองมาตรฐาน การตลาด รวมถึงความรู้/ทักษะของพื้นที่แหล่งเรียนรู้ โดยเฉพาะการเป็นวิทยากรที่ถ่ายทอดความรู้ของแหล่งเรียนรู้ให้กับผู้ที่สนใจ โดยคณะกรรมการเป็นวิทยากรให้ความรู้ในเรื่องการปลูกผัก ดูแลผัก การทำปุ๋ยหมัก น้ำหมักต่าง ๆ รวมถึงการเตรียมพื้นที่เพื่อขอรับรองมาตรฐาน ซึ่งคณะกรรมการที่เป็นวิทยากรจะเป็นผู้ที่มีความรู้/ความเข้าใจ เป็นผู้ปฏิบัติงานจริงในการปลูกผักปลอดภัยหรือผักอินทรีย์มาก่อน เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ความน่าเชื่อถือให้กับสมาชิก หากพื้นที่ใดที่ขาดความรู้ในเรื่องใด คณะกรรมการหรือผู้รับผิดชอบโครงการจะประสานกับหน่วยงานในพื้นที่หรือเครือข่ายผักปลอดภัยมาเป็นวิทยากรในการเติมความรู้ให้กับสมาชิกในกลุ่ม

1.5 การสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง โดยทุกพื้นที่ของรูปแบบแหล่งเรียนรู้ผักปลอดภัยสู่ความมั่นคงทางด้านอาหารระดับชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง คือ เมื่อได้รับความรู้จากการเติมความรู้จากการเรียนรู้จากคณะกรรมการ เพื่อนในกลุ่ม หรือหน่วยงานต่าง ๆ สมาชิกกลุ่มจะนำความรู้ที่ได้มาลงมือปฏิบัติงานจริงเรียนรู้จากการนำความรู้ที่ได้รับมาประยุกต์ใช้ในแปลงของตนเอง นำมาวิเคราะห์ แล้วถอดบทเรียนและสรุปบทเรียนและความรู้ เพื่อนำมาพัฒนาหรือต่อยอดให้เหมาะสมกับพื้นที่/แปลงปลูกของตนเอง และใช้ในการให้คำปรึกษาแบ่งปัน แลกเปลี่ยนและขยายผลต่อไป

1.6 แหล่งเรียนรู้เพื่อการขยายผล จากพื้นที่รูปแบบที่ 3 “ชุมชนแหล่งเรียนรู้” สู่การขยายผลการผลิตและบริโภคอาหารผักปลอดภัย (ผักอินทรีย์) มีพื้นที่ที่พร้อมสำหรับเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการขยายผล ทั้งหมด 11 แหล่งเรียนรู้ ซึ่งแหล่งเรียนรู้เพื่อการขยายผลเป็นพื้นที่ให้สมาชิก ผู้ที่สนใจ หรือหน่วยงานต่าง ๆ ได้เข้ามาเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้มีองค์ประกอบ 4 เรื่องสำคัญ ได้แก่ 1) มีพื้นที่/แปลงที่พร้อมสำหรับการเรียนรู้ 2) มีชุดความรู้ที่เป็นบทเรียน/

ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์การปฏิบัติจริง แล้วถอดและสรุปความรู้เป็นข้อมูลสนับสนุนให้ผู้สนใจได้มาศึกษาเรียนรู้ 3) มีวิทยากรที่เป็นผู้มีประสบการณ์การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่องจนเกิดความสำเร็จและความมั่นใจ และมีทักษะในการถ่ายทอดได้ และ 4) มีสื่อที่นำมาใช้สนับสนุนการเรียนรู้และประชาสัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ

2. ผลลัพธ์: “แหล่งเรียนรู้ผักปลอดภัย สู่ ความมั่นคงทางด้านอาหารชุมชน”

ผลการดำเนินงานจากทั้ง 12 พื้นที่ ได้ก่อให้เกิดการ “เพิ่มขึ้น” อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน กล่าวคือ สมาชิกที่ปลูกผักเพื่อบริโภคในครัวเรือนเพิ่มขึ้น (จากเดิม 178 ครัวเรือน เป็น 440 ครัวเรือน เพิ่มขึ้นร้อยละ 147.19) พื้นที่ปลูกผักปลอดภัยเพิ่มขึ้น (จากเดิม 112 ไร่ เป็น 249 ไร่ เพิ่มขึ้นร้อยละ 122.32) ชนิดผักที่ปลูกเพิ่มขึ้น (จากเดิม 150 ชนิด เป็น 207 ชนิด เพิ่มขึ้นร้อยละ 38.00: นอกจากผักพื้นบ้านและผักตลาดแล้ว ในปีนี้ยังมีการปลูกสมุนไพรเพิ่มขึ้น) สมาชิกที่ปลูกและขายผักเพิ่มขึ้น (จากเดิม 66 ครัวเรือน เป็น 125 ครัวเรือน เพิ่มขึ้นร้อยละ 89.39) ขายผักปลอดภัยลดลง (จากเดิม 41 ครัวเรือน เป็น 39 ครัวเรือน ลดลงร้อยละ 4.87) (พบว่า จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 บางพื้นที่ลดการไปขายที่ตลาด แต่มาขายจากสวน มีการแปรรูปผักมากขึ้น หรือบางพื้นที่ขายแบบส่งซื้อล่วงหน้า แต่ชาวบ้านยังคงมีโอกาสเข้าถึงผักปลอดภัยเหมือนเดิม) การเข้าสู่กระบวนการรับรองมาตรฐานกลุ่ม (PGS) 386 ครัวเรือน (ผ่านการรับรองมาตรฐานกลุ่ม (PGS) 197 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 51.03) เข้าสู่กระบวนการรับรองมาตรฐานสากล (Organic Thailand) 147 ครัวเรือน (ผ่านการรับรองมาตรฐานสากล (Organic Thailand) 20 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 13.60) มีแหล่งเรียนรู้พร้อมขยายผลรวม 11 แหล่งเรียนรู้ และในปี พ.ศ. 2566 จะมีพื้นที่ที่พร้อมพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อขยายผล 31 แหล่งเรียนรู้ เป็นต้น

3. กิจกรรมสำคัญในการดำเนินงาน

3.1 การสร้าง “พื้นที่” และ “โอกาส” ให้คณะกรรมการและภาคียุทธศาสตร์ได้มาประชุมเตรียมความพร้อมก่อนการดำเนินงาน โดยการทบทวนโครงการ บันไดผลลัพธ์ กิจกรรม ตัวชี้วัดของโครงการ และบทบาทหน้าที่การทำงาน เงื่อนไขสำคัญที่จะต้องเกิดขึ้น กำหนดข้อตกลงร่วมกันในการปลูกผักปลอดภัย และรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะของสมาชิกและภาคีปฏิบัติการในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง เงื่อนไขสำคัญที่จะต้องเกิดขึ้น คือ สมาชิกเห็นภาพรวมของโครงการและกำหนดข้อตกลงร่วมกันในการดำเนินโครงการ/การปลูกผักปลอดภัย ภาคีปฏิบัติการในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง มีความเข้าใจและเห็นภาพรวมการดำเนินงานของโครงการ และพร้อมที่จะสนับสนุนการทำงานตามตามภารกิจงาน และนโยบายของภาคีปฏิบัติการในพื้นที่นั้น ๆ

3.2 ลงพื้นที่ติดตาม เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับการ “เติมกำลังใจ ขยายความรู้ และภูมิต้านทาน” อย่างต่อเนื่อง ในระหว่างดำเนินโครงการ คณะกรรมการได้ลงติดตาม/ให้กำลังใจ/ให้คำแนะนำแก่สมาชิกกลุ่ม เพื่อติดตามและเรียนรู้ความคืบหน้าของการปลูกผัก การดูแลผัก หากสมาชิกคนใดมีปัญหาเกิดขึ้นก็ได้ช่วยกันแก้ไขปัญหา เป็นที่ปรึกษาทันที และยังมีการติดตามการทำงานอีกหนึ่งครั้งจากทีมพี่เลี้ยง และแกนนำของคณะกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับอำเภอ (พชอ.) คือ การประเมินเชิงผลลัพธ์ (Action Research Evaluation: ARE) โดยพี่เลี้ยงพื้นที่ และแกนนำของ พชอ. ได้ชวนคณะกรรมการและสมาชิกมาพูดคุยถึงการดำเนินงาน โดยจะใช้บันไดผลลัพธ์เป็นเครื่องมือหลักในการติดตามงาน เพื่อให้เห็นบทเรียนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน การติดตามหลังดำเนินโครงการได้ติดตามและเก็บข้อมูลหลังดำเนินงานสมาชิก โดยนำข้อมูลก่อนการดำเนินงาน ระหว่างการดำเนินงาน และหลังการดำเนินงานมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกัน เพื่อให้เห็นความก้าวหน้าและผลลัพธ์การทำงาน และจัดเวทีถอดบทเรียนทั้งคณะกรรมการและสมาชิกเข้าร่วม เพื่อสรุปผลการดำเนินงานโครงการ และกำหนดแนวทางการทำงานต่อไปร่วมกัน

3.3 การประเมินเชิงผลลัพธ์ เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง ให้ความสำคัญกับ “ผลลัพธ์” ที่เกิดขึ้นในแต่ละกระบวนการและขั้นตอนของการดำเนินโครงการ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องได้รับการประเมินเชิงผลลัพธ์ (ARE) อย่างจริงจังและต่อเนื่อง รวมทั้งเป็นการติดตามความก้าวหน้าของโครงการด้วย วิธีการได้เน้นให้คณะกรรมการและสมาชิกได้เรียนรู้ ร่วมกัน โดยภาคียุทธศาสตร์ได้มาเรียนรู้ร่วมกันในการติดตามผลการดำเนินงานตามบันไดผลลัพธ์ของโครงการด้วย เงื่อนไขสำคัญที่จะต้องเกิดขึ้นคือพื้นที่ต้องเตรียมข้อมูลการดำเนินงานกิจกรรมที่ผ่านมา เตรียมคนนำเสนองานที่เข้าใจภาพรวมของโครงการและบันไดผลลัพธ์ ผู้จัดการกระบวนการต้องมีทักษะและความเข้าใจในการจัดกระบวนการ โดยใช้บันไดผลลัพธ์เป็นเครื่องมือในการติดตามผลการดำเนินงาน ความคืบหน้าของการดำเนินงาน

3.4 การสรุปบทเรียน เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริงแล้วนำสู่การถอด/สรุปบทเรียนจากการดำเนินโครงการในทุกขั้นตอน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมการดำเนินโครงการในทุกระดับได้เข้าใจภาพรวมของโครงการอย่างชัดเจนร่วมกัน มีข้อมูลผลการดำเนินงาน ความเปลี่ยนแปลงจากการดำเนินโครงการ และทิศทางการทำงานต่อ โดยผู้รับผิดชอบโครงการได้ชวนคณะกรรมการ สมาชิกกลุ่ม และภาคีปฏิบัติการในพื้นที่มาสรุปผลการดำเนินงานของโครงการ เช่น ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ปัญหา/อุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการทำกิจกรรม บทเรียน รวมถึงแนวทางในการขับเคลื่อนงานภายในพื้นที่ต่อไป โดยมีกิจกรรมที่สำคัญหลักๆ 2 กิจกรรม คือ 1) การถอดความรู้ของพื้นที่แหล่งเรียนรู้: เป็นการถอดข้อมูลของเจ้าของแหล่งเรียนรู้ ทั้งแนวคิดการมาทำผักปลอดภัย วิธีการ ความรู้ที่ใช้ในแหล่งเรียนรู้ เพื่อสนับสนุนให้ผู้สนใจได้มาศึกษาเรียนรู้ และ 2) การออกแบบการเรียนรู้: ทีมที่เลี้ยงได้ชวนเจ้าของแหล่งเรียนรู้มาออกแบบแหล่งเรียนรู้ตามศักยภาพและความถนัดของตัวเอง เช่น การออกแบบเส้นทางการเรียนรู้จากแปลง เรื่องราวที่ต้องการถ่ายทอด การลำดับขั้นตอนการต้อนรับและเรียนรู้ เพื่อให้การถ่ายทอดความรู้ เป็นตัวตนของเจ้าของแปลงมากที่สุด เป็นต้น

4. เครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการดำเนินงาน

4.1 กระบวนการสนทนาริยสนทนา (Dialogue) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการพูดคุยของทุก ๆ กระบวนการหลักที่สำคัญ คือ การตั้งใจฟังอย่างลึกซึ้ง โดยมีกติกาในการพูดคุย คือ มีคนหนึ่งพูด คนที่เหลือจะต้องเป็นผู้ฟัง และต้องฟังอย่างตั้งใจ ไม่ตัดสินผู้ที่กำลังพูด หรือตั้งคำถาม ทำให้ทุกคนในวงสนทนาเกิดความเท่าเทียมในการพูดคุย ไม่มีการตัดสินความคิดเห็นของผู้อื่น และทุกคนในวงจะได้รับฟังความคิดเห็นของเพื่อนสมาชิกทุกคน

4.2 การเตรียมการก่อนการปฏิบัติงาน (Before Action Review: BAR) เป็นเครื่องมือที่ใช้เตรียมคณะกรรมการก่อนการดำเนินงาน คณะกรรมการจะต้องมาเตรียมการ วางแผนการดำเนินงาน ลำดับขั้นตอนในการทำงานต่าง ๆ เพื่อให้ทุกคนที่ทำงานร่วมกัน เห็นภาพการทำงานที่ชัดเจน รู้หน้าที่ความรับผิดชอบของตนเอง และภาพรวมของการทำงาน เพื่อลดข้อผิดพลาดในการทำงาน

4.3 การทบทวนหลังการปฏิบัติงาน (After Action Review: AAR) เป็นเครื่องมือที่ให้ผู้ปฏิบัติงานได้ทบทวนการทำงาน ผ่านหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเอง โดยแต่ละคนจะต้องมองตนเองว่าในการทำงานครั้งนี้ ตนเองมีบทบาทหน้าที่อะไร ทำอะไรได้ดี ทำอะไรได้ไม่ดี มีข้อปรับปรุงเรื่องอะไรบ้าง ซึ่งการมองตนเองผ่านการทำงานได้ทำให้ลดความขัดแย้ง การเกิดความบาดหมางภายในคณะกรรมการและสมาชิกได้เป็นอย่างดี จะไม่มีการมองความผิดพลาดหรือต่อกันและกัน

4.4 บันไดผลลัพธ์ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการวางแผนเป้าหมายของโครงการที่ทำ โดยเป็นการออกแบบผลลัพธ์และวางระดับผลลัพธ์ตามขั้นบันได โดยแต่ละผลลัพธ์ได้กำหนดให้มีตัวชี้วัด และกำหนดกิจกรรมที่จะต้องทำ

ให้เกิดผลลัพธ์ไว้ในบ้านได้แต่ละชั้น บ้านใดผลลัพธ์สามารถออกแบบกิจกรรมได้ละเอียดมากขึ้น เพราะแต่ละกิจกรรมที่จัดขึ้นจะต้องตอบโจทย์ผลลัพธ์ในแต่ละชั้นบ้านใดที่วางแผนไว้ และมีตัวชี้วัดที่เห็นได้เป็นรูปธรรม สามารถประเมินผลได้ บ้านใดผลลัพธ์เป็นเครื่องมือหนึ่งที่สำคัญที่ใช้ในการติดตามผลการดำเนินงานของคณะกรรมการได้เป็นอย่างดี

4.5 การประเมินเชิงผลลัพธ์ (Action Research Evaluation: ARE) เป็นกระบวนการประเมินการทำงานที่จะทำให้คณะกรรมการเห็นบทเรียนการทำงานผ่านข้อมูลการทำงาน โดยใช้บ้านใดผลลัพธ์เป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนพูดคุย ตามคำถามที่คณะกรรมการที่เป็นผู้ประเมินได้ตั้งขึ้น ให้ผู้เข้าร่วมทุกคนได้ทบทวนบทเรียนดี ๆ สิ่งที่ยังต้องแก้ไข จากการทำงานที่ผ่านมา ประเมินความเสี่ยงของการทำงานว่าจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่วางไว้ได้หรือไม่ ถ้าไม่ต้องการปรับแผนปฏิบัติการหรือแก้ไขอย่างไรเพื่อให้สำเร็จตามแผนที่วางไว้ ซึ่งการประเมินแบบ ARE นี้ได้ดำเนินการอย่างน้อย 2 ช่วงเวลาคือ ระหว่างและหลังดำเนินกิจกรรม

4.6 การประเมินแบบเสริมพลัง (Empowerment Evaluation: EE) ได้เน้นกระบวนการที่ส่งเสริมให้กำลังใจซึ่งกันและกัน โดยผู้เข้าร่วมจะต้องเข้าใจงานของตนเองเห็นภาพงานเป็นภาพเดียวกัน การประเมินในรูปแบบนี้เป็นกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนที่ไม่ใช่เป็นแค่เพียงการรายงานผล ไม่ใช่การทำงานในช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่ง แต่เป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดไป เป็นการดำเนินงานแบบร่วมมือร่วมพลังของทุกคนที่ทำงาน/กิจกรรม

4.7 การใช้สื่อประชาสัมพันธ์ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทุกพื้นที่ ใช้รายงานผลการดำเนินงาน รายงานผลแต่ละกิจกรรมใน 1 หน้า (One Page) โดยทีมสื่อของแต่ละพื้นที่เป็นทีมรวบรวมข้อมูลกิจกรรม ผลที่เกิดขึ้น เรียบเรียงข้อมูล จัดวางภาพถ่ายของแต่ละกิจกรรมให้สวยงาม เพื่อเผยแพร่กิจกรรมของพื้นที่ผ่านกลุ่มไลน์ และ Facebook เป็นการประชาสัมพันธ์เพื่อให้เห็นการขับเคลื่อนงานในแต่ละพื้นที่

อภิปรายผล

1. ข้อค้นพบสำคัญประการหนึ่งที่พบว่ารูปแบบการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหารระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรี เริ่มจากครัวเรือนหรือชุมชนที่ใส่ใจและห่วงใยสุขภาพ และมีความคิดเรื่องการสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร รวมทั้งการลดรายจ่ายและการเพิ่มรายได้ ได้รวมกลุ่มกันปลูกผักปลอดภัย (หรือผักอินทรีย์) ที่เน้นการบริโภคในครัวเรือนเป็นเบื้องต้น เมื่อปลูกผักได้มากก็แบ่งปันกันในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้าน และจำหน่ายในชุมชน เมื่อพัฒนาเก่งขึ้นก็เข้าสู่กระบวนการรับรองมาตรฐาน และขยายการจำหน่ายให้กว้างขึ้นเพื่อให้เกิดรายได้ในครัวเรือน เป็นผลให้เกิดการเข้าถึงและเกิดการบริโภคผักปลอดภัยได้มากขึ้น เมื่อได้ถอด/สรุปบทเรียนก็สามารถยกระดับเป็นแหล่งเรียนรู้ผักปลอดภัยในชุมชน ที่สามารถถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับผักปลอดภัยให้กับครัวเรือนในชุมชนหรือผู้ที่สนใจที่พร้อมจะดำเนินการ สอดคล้องกับ Songklang et al. (2018) ที่ศึกษารูปแบบความมั่นคงทางอาหารและการจัดการอาหารปลอดภัยในชุมชน ตำบลลาดพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม แล้วพบว่ามามีรูปแบบ ดังนี้ 1) การปลูกผักสวนครัวภายในครัวเรือนและการรวมกลุ่มปลูกผักปลอดภัยจากสารเคมีภายใต้ข้อกำหนดและเงื่อนไขของกลุ่มคือการปลูกให้เพียงพอต่อการบริโภค การแบ่งปันผักที่ปลูกได้ให้กับเพื่อนบ้านในละแวกเดียวกัน โดยเลือกปลูกผักตามฤดูกาล และความต้องการบริโภค ทำให้มีความหลากหลายของผักที่ นำมาบริโภคในชีวิตประจำวัน 2) การสร้างความตระหนักในเรื่องอาหารปลอดภัยให้กับคนในชุมชน โดยการให้ความรู้และประชาสัมพันธ์ถึงประโยชน์ของการบริโภคอาหารที่ปลอดภัย และโทษของ สารพิษที่มีอยู่ในอาหาร โดยมีการแบ่งทีมวิจัยเพื่อดูแล และ 3) การสร้างการเข้าถึงแหล่งอาหารที่ปลอดภัยของชุมชน โดยเป็นผลต่อเนื่องมาจากการปลูกผักคือ

เมื่อมีปริมาณผักที่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนแล้วจะนำผักที่ได้มาขายให้กับคนในชุมชน ทำให้ผู้ที่อยู่ในชุมชนเข้าถึงแหล่งอาหารที่ปลอดภัยได้

2. ข้อค้นพบสำคัญประการหนึ่งที่พบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหารระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรี คือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง โดยทุกพื้นที่ของรูปแบบแหล่งเรียนรู้ผักปลอดภัยสู่ความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง คือ เมื่อได้รับความรู้จากการเติมความรู้ จากการเรียนรู้จากเพื่อนในกลุ่ม หรือหน่วยงานต่าง ๆ สมาชิกกลุ่มได้นำความรู้ที่ได้มาลงมือปฏิบัติจริง เรียนรู้จากการนำความรู้ที่ได้รับมาประยุกต์ใช้ในแปลงของตนเอง นำมาวิเคราะห์ แล้วถอดบทเรียนและสรุปบทเรียนและความรู้ เพื่อนำมาพัฒนาหรือต่อยอดให้เหมาะสมกับพื้นที่/แปลงปลูกของตนเอง และใช้ในการให้คำปรึกษา แบ่งปัน แลกเปลี่ยนและขยายผล ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ Songsrirote (2015) ที่ศึกษาความมั่นคงทางอาหารและความสามารถในการจัดการครัวเรือนของเกษตรกรในเขตพื้นที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดมหาสารคามแล้วพบว่าปัจจัยความสำเร็จสำคัญคือศักยภาพการเรียนรู้ของครัวเรือนที่มีการบันทึกความรู้ จัดเก็บข้อมูลที่ได้รับ และแบ่งปันความรู้กับบุคคลอื่น ๆ อยู่เสมอช่วยให้ความสามารถในการจัดการของเกษตรกรสูงขึ้น และยังสอดคล้องกับ Plungsricharoensuk et al. (2017) ที่ศึกษากระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน กรณีศึกษาบ้านยางแดง ตำบลคูยาดหมี อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา แล้วพบว่ากระบวนการเรียนรู้ที่พัฒนาความรู้ความสามารถและความคิดของเกษตรกร นำไปสู่การเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนและชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ 1) การตระหนักและสนใจในปัญหาเรื่องปากท้อง 2) การทบทวนความคิดและกำหนดเป้าหมายร่วมกัน 3) การเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกัน 4) การสรุปบทเรียน และ 5) การขยายผลและสร้างเครือข่าย โดยมีเป้าหมายสำคัญของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ Sitthisuntikul et al. (2019) ที่ศึกษาแนวทางพัฒนาความมั่นคงทางอาหารในชุมชนเกษตรอินทรีย์ ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ แล้วมีข้อเสนอว่าเกษตรกรจะต้องหมั่นพัฒนาตนเอง โดยการแลกเปลี่ยนความรู้กับเพื่อนสมาชิกในชุมชนและภายนอกชุมชนอยู่เสมอ เพื่อสร้างฐานความมั่นคงในการพึ่งพาตนเองด้านอาหารภายในครัวเรือน ตลอดจนสิทธิวิถีของการพึ่งพาตนเองด้านอาหาร รวมทั้งถ่ายทอดองค์ความรู้และการพึ่งพาตนเองด้านอาหารในครัวเรือนอย่างต่อเนื่อง ควรมีการขยายผลให้กับสมาชิกภายในชุมชนและภายนอกชุมชนโดยการเพิ่มขีดความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ เพื่อการแลกเปลี่ยนและช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อความมั่นคงทางอาหารด้านความรู้ อาหาร เมล็ดพันธุ์ การค้า เป็นต้น

3. ข้อค้นพบสำคัญประการหนึ่งที่พบว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จของการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหารระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรี คือ การมีภาคีเครือข่ายที่เห็นคุณค่าและความสำคัญของการมีส่วนร่วมอย่างสำคัญของภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งภาคีปฏิบัติการที่เป็นภาคี/เครือข่ายที่มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ และภาคียุทธศาสตร์ที่มีส่วนในการสนับสนุนทางด้านนโยบาย ที่มาร่วมเรียนรู้แล้วนำบทเรียนไปบรรจุไว้ในแผนงาน/โครงการของหน่วยงาน/องค์กรต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับ Fakket et al. (2016) ที่ศึกษาการสร้างความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรอินทรีย์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง แล้วพบว่า การส่งเสริมของกลุ่ม ชุมชน และเครือข่าย ด้วยการแลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยีและปัจจัยการผลิต การวิจัยเพื่อพัฒนาพันธุ์พืช การแก้ปัญหา การจัดการด้านการผลิต การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ การตรวจสอบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การจัดหาแหล่งทุน การสำรองผลผลิตเพื่อช่วยเหลือสมาชิก การแบ่งปันแลกเปลี่ยนผลผลิต การบริโภคและการจำหน่ายผลผลิต และสอดคล้องกับข้อเสนอของ Khuesai et al. (2019) ในการสานพลังก้าวข้ามขีดจำกัดสู่ความ

มั่นคงทางอาหารว่าการสร้างและพัฒนา ขยายเครือข่าย โดยเฉพาะการเพิ่มพูนศักยภาพผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นกระบวนการสำคัญที่เป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จ การสร้างระบบอภิบาลโดยเครือข่ายช่วยเหลือเกื้อกูล เต็มพลังต่อกัน จนกว่าจะเข้มแข็ง แล้วค่อยปรับระบบเป็นเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือชุมชนการเรียนรู้ต่อไป และการสร้างความเข้มแข็งกลุ่มเครือข่ายให้สามารถพึ่งตนเองได้นั้นจำเป็นต้องจัดรูปองค์กรผสมทั้งแบบทางการและไม่เป็นแบบทางการ อันจะเป็นโอกาสเข้าถึงแหล่งทุนและทรัพยากรเพื่อนำมาสู่การพัฒนาขยายกลุ่มเครือข่ายตามวัตถุประสงค์เป้าหมายที่ตั้งไว้

4. ข้อค้นพบสำคัญประการหนึ่งที่พบว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จของการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหารระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรี คือ การมีระบบตลาด สอดคล้องกับข้อเสนอของ Khuesai et al. (2019) ในการสานพลังก้าวข้ามขีดจำกัดสู่ความมั่นคงทางอาหารว่าต้องมี การสร้างตลาดทางเลือกที่เกิดขึ้นมาจากความตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมและสังคมของผู้บริโภคและเกิดมาจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่พยายามพัฒนาทางเลือกทางการตลาดขึ้นเพื่อตอบสนองเป้าหมายบางอย่าง ตลาดที่เป็นทางเลือกแตกต่างจากตลาดทั่วไปที่เกษตรกรมีบทบาทในการทำการตลาดที่เน้นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี และความเชื่อมั่นระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ซึ่งไม่ได้นำเสนอสินค้าเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์และมีประสบการณ์ตรงที่ระดับไร่นาของผู้บริโภคด้วย มีความเป็นพันธมิตรเชิงกลยุทธ์ระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ บนห่วงโซ่ที่ทำให้แต่ละฝ่ายมุ่งสร้างผลประโยชน์ให้เกิดขึ้นร่วมกันบนฐานของสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้รูปแบบจัดการตลาดทางเลือกสำหรับเกษตรกร เช่น ตลาดนัดสีเขียว ตลาดระบบสมาชิก การบริหารจัดการและจัดประชุม รวมทั้งกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสุขภาพโดยชุมชน เป็นต้น

สรุปผล

ผลการศึกษารูปแบบการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร (ผักปลอดภัย) ระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรี พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความสำเร็จ คือ การมีกลไกการทำงาน ข้อมูลข้อตกลง ภาวดีเครือข่าย การเติมความรู้และพัฒนาทักษะ การสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงจนสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการขยายผล โดยเน้นการสร้าง “พื้นที่” และ “โอกาส” ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง โดยเริ่มจากครัวเรือนหรือชุมชนที่ใส่ใจและห่วงใยสุขภาพ การสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร รวมทั้งการลดรายจ่ายและการเพิ่มรายได้ ได้รวมกลุ่มกันปลูกผักปลอดภัยที่เน้นการบริโภคในครัวเรือนเป็นเบื้องต้น แบ่งปันกันในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้าน และจำหน่ายในชุมชน เมื่อพัฒนาเก่งขึ้นก็เข้าสู่กระบวนการรับรองมาตรฐาน และขยายการจำหน่ายให้กว้างขึ้นเพื่อให้เกิดรายได้ในครัวเรือน เป็นผลให้เกิดการเข้าถึงและเกิดการบริโภคผักปลอดภัยได้มากขึ้น เมื่อได้ถอด/สรุปบทเรียนก็สามารถยกระดับเป็นแหล่งเรียนรู้ผักปลอดภัยในชุมชนที่สามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับครัวเรือนในชุมชนหรือผู้ที่สนใจ และชุมชน/พื้นที่ใหม่ที่พร้อมจะดำเนินการ โดยจุดสำคัญในการดำเนินการในพื้นที่ คือ การมีกลไกการทำงานที่มีคณะกรรมการที่เป็นแกนนำที่มีความพร้อม มีเวลาในการทำงาน การประสานงาน รวมทั้งการบริหารจัดการในเรื่องต่าง ๆ ผลการดำเนินงาน คือ การเป็นต้นแบบแหล่งเรียนรู้ผักปลอดภัยที่พร้อมให้ผู้สนใจทั้งในและนอกชุมชนมาเรียนรู้ โดยมีการบริหารจัดการโดยชุมชน เป็นจุดเริ่มของการสร้างแหล่งอาหารที่ปลอดภัยของครัวเรือนและชุมชน โดยเน้นการพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเอง และการเชื่อมโยงและสานพลังกันของภาคีเครือข่าย เครื่องมือสำคัญที่ใช้ ได้แก่ สุนทรียสนทนา การเตรียมการก่อนการปฏิบัติงาน การทบทวนหลังการปฏิบัติงาน การใช้บันไดผลลัพท์ การประเมินเชิงผลลัพท์ การประเมินแบบเสริมพลัง และการใช้สื่อประชาสัมพันธ์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัยเพื่อนำไปใช้ประโยชน์

เพื่อดำเนินการให้บรรลุตามวิสัยทัศน์จังหวัดลพบุรี ได้ให้ความสำคัญกับการเป็นแหล่งผลิตอาหารปลอดภัยมาโดยตลอด และต่อเนื่องในแผนพัฒนาจังหวัดลพบุรี (พ.ศ. 2566-2570) ที่กำหนดไว้ว่า “ลพบุรีเมืองน่าอยู่ ด้วยสิ่งแวดล้อมดี มีอาหารปลอดภัย และท่องเที่ยววิถีใหม่” ดังนั้น จึงควรนำข้อค้นพบนี้ไปดำเนินการต่อเนื่อง โดย

1.1 ประสานเชื่อมร้อย เสริมพลัง และบูรณาการแผนงานและทรัพยากรของทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อสนับสนุนให้เกิดระบบการเพิ่มผลผลิต (ปลูกและแปรรูป)/การบริโภค/การยกระดับให้ได้มาตรฐาน/และการเข้าถึง (ระบบตลาด/จำหน่าย) ผักปลอดภัย รวมทั้งมีการประเมินและเสริมพลังอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

1.2 ส่งเสริมการสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การถอด/สรุปบทเรียน การแบ่งปัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพัฒนาและต่อยอดความรู้ การจัดการความรู้ การวิจัยและพัฒนา และอื่น ๆ ร่วมกันเป็นกลุ่มและเครือข่ายสู่การขยายผล ทั้งในเชิงลึกและเชิงกว้าง

1.3 สนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มและเครือข่ายในลักษณะต่าง ๆ อย่างหลากหลาย (ทั้งในการผลิต การแปรรูป การตลาด การรับรองมาตรฐาน และอื่น ๆ) ที่สามารถแบ่งปัน แลกเปลี่ยน เรียนรู้ และเสริมพลังกันได้มากขึ้น

1.4 สนับสนุนให้เกษตรกร กลุ่มเกษตรกร กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และอื่น ๆ พัฒนาความสามารถสู่การขยายผลทั้งด้านการผลิต การแปรรูป และการตลาด

1.5 สนับสนุนการนำศักยภาพของวัฒนธรรมและภูมิปัญญา และความหลากหลายของทรัพยากร และทุนอื่น ๆ ของชุมชน/ท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร ในระดับครัวเรือน ชุมชน หมู่บ้าน ตำบล และขยายสู่ระดับอำเภอและจังหวัดต่อไป

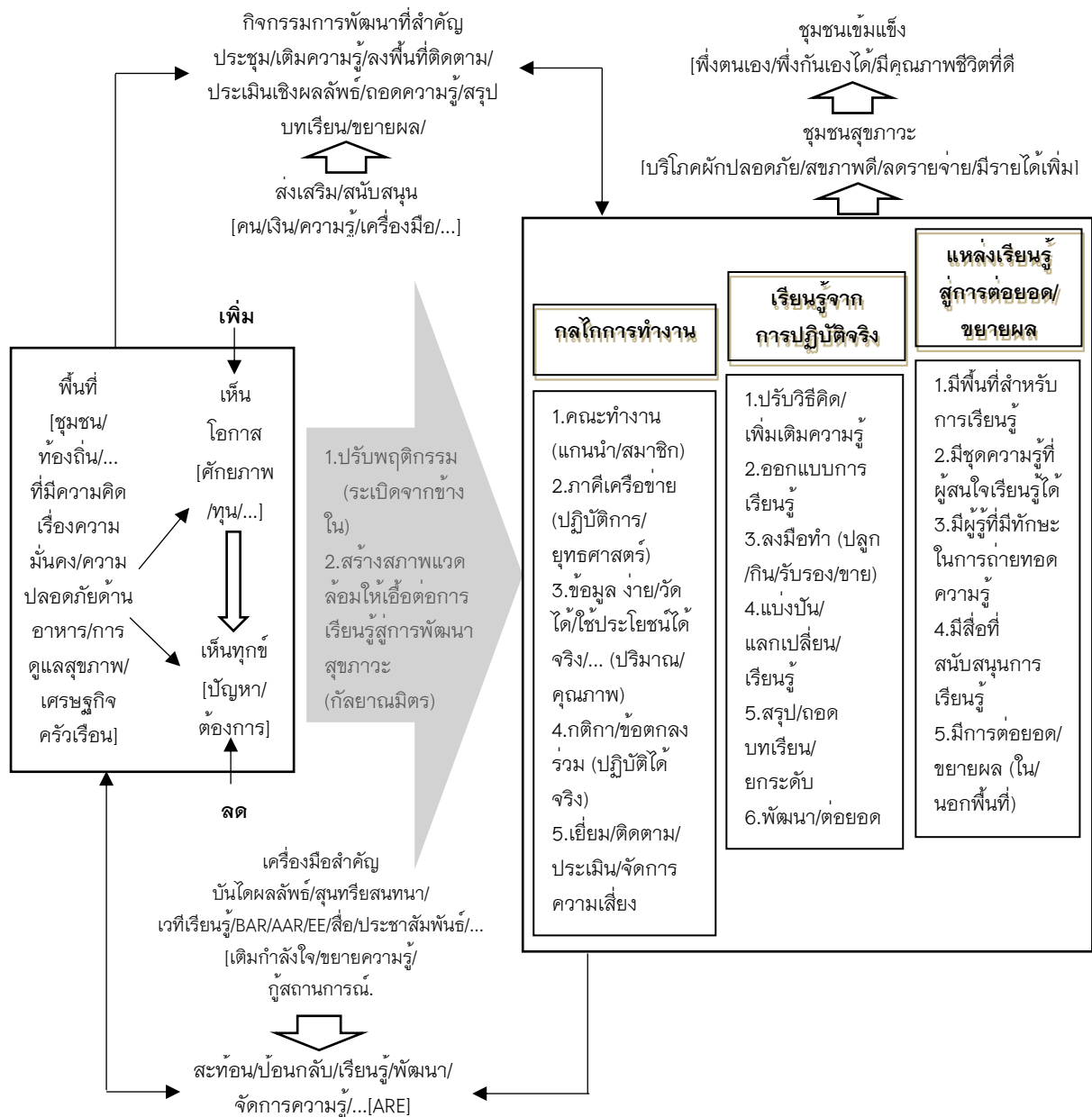
1.6 จัดการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อและวิธีการต่าง ๆ ที่สามารถสร้าง การรับรู้ ความตระหนัก และพฤติกรรมการผลิต การจำหน่าย และการบริโภคผักปลอดภัยได้มากยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการนำรูปแบบการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหารระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรีนี้ไปทดลองปฏิบัติการจริงในบางบางชุมชนในลักษณะของการวิจัยและพัฒนา (R&D) เพื่อศึกษาปัจจัยเงื่อนไขและความสำเร็จของการขยายสู่การปฏิบัติให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

องค์ความรู้ใหม่

ความสำเร็จของการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร (ผักปลอดภัย) ระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรี เริ่มจากการระดมจากข้างในของพื้นที่ที่มีความคิดเรื่องความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร ใส่ใจการดูแลสุขภาพและเห็นโอกาสด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน เมื่อได้รับการกระตุ้นหนุนเสริมจึงได้รวมกลุ่มกัน พัฒนากลไกการทำงาน ข้อมูล ข้อตกลง ภาวดีเครือข่าย การเติมความรู้และพัฒนาทักษะ การสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงจนสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ที่พร้อมให้ผู้สนใจทั้งในและนอกชุมชนมาเรียนรู้ โดยมีการบริหารจัดการโดยชุมชน เป็นจุดเริ่มของการสร้างแหล่งอาหารที่ปลอดภัยของครัวเรือนและชุมชน ที่เน้นการพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเอง และการเชื่อมร้อยและสานพลังกันของภาคีเครือข่าย

ภาพที่ 2 รูปแบบการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร (ผักปลอดภัย)
ระดับครัวเรือนและชุมชน ในจังหวัดลพบุรี

References

- Buason, R. (2015). *Quality Research in Education* (5th ed.). Chulalongkorn University.
- Chanwanit, S. (2010). *Quality Research* (18th ed). Chulalongkorn University.
- Creswell, J. W. (2012). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches* (3rd ed.). SAGE Publications.

- Fakket, P., Morachat, C., & Unphim, U. (2016). Creating Food Security of Organic Farmers in the Lower Northeast of Thailand. *Nakhon Phanom University Journal*, 6(2), 96–104.
- Khuesai, T., Panthong, K., & Ratanakom, N. (2019). *Let's move beyond the limit to food security*. Institute of Health Systems Management Prince of Songkla University.
- Lopburi Provincial Office. (2022). *Lopburi Provincial Development Plan 2023–2027*. Strategy and Information for Development Division, Lopburi Provincial Office.
- Mahidol University. (2022). *Going through the world food crisis “Thai agricultural products” exports grew by more than 23%, reinforcing the goal of being “Kitchen of the World”*. Mahidol University. <https://en.mahidol.ac.th/index.php/envinews/501-23>
- Plungsricharoensuk, P., Pathumcharoenwattana, W., & Nantanate, C. (2017). Community Learning Process to Enhance Food Security, Case Study of Ban Yang Dang, Khu Yai Mi Sub District, Sanam Chai Khet District, Cha Choeng Sao Province. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 10(2), 2758–2774.
- Prasertsak, V. (2015). Food Security: from Agricultural Development to Sufficiency Economy. *Journal of Political and Governance*, 5(2), 144–160.
- Ritchie, J., Lewis, J., Nicholls, C. M., & Ormston, R. (2013). *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*. SAGE Publications.
- Sitthisuntikul, K., Satienperakul, K., & Jolanun, B. (2019). Approaches to Develop Food Security in the Organic Communities Luang Neua Sub-district, Doi-Saket District, Chiang Mai. *Journal of Agri. Research & Extension*, 35(3), 63–72.
- Songklang, S., Namyotha, C., Mahaweerawat, U., Homjhampa, P., & Yangyuen, S. (2018). Community Food security pattern and Food safety management of Lad-Pattana subdistrict, Mueang district, Mahasarakham province. In *The 14th Mahasarakham University Research Conference*. (6–7 Sep. 2018), 266–272.
- Songsrirote, N. (2015). Food Security and Household Management Capacity of Farmer under Agricultural Land Reform Office in Mahasarakham Province. *NIDA Development Journal*, 55(1), 1–25.
- Srisuk, K. (2013). *Research Methodology* (3rd ed.). Chiang Mai University.
- The Provincial level management unit with a key focus (ThaiHealth Promotion Foundation) of Lopburi Province. (2022). *The complete report on the Project to develop and support the*
-

drive to promote health under the provincial strategy “Lopburi, the city of happiness”.

Lopburi Province.

Urwongse, K. (2019). Focus Group Discussion: Effective Qualitative Data Collection Technique.

Journal of Education, Sukhothai Thammathirat Open University, 12(1), 17–30.